

Janusz Korek, *Paradoksy paryskiej „Kultury”. Ewolucja myśli politycznej w latach 1947 – 1980*, Almqvist & Wiksell International, Sztokholm 1998, ss. 281.

„Kultura”, uważana za najważniejsze polskie pismo ostatniego półwiecza, stała się w latach 90-tych przedmiotem intensywnych badań historyków idei, polonistów oraz politologów. Ukazały się zbiory tekstów rozmaitych autorów dające wieloaspektową analizę fenomenu Instytutu Literackiego (m.in. opracowane przez Z. Kudelskiego *Spotkania z paryską «Kulturą»* oraz książka pt. *Zostało tylko słowo... Wybór tekstów o «Kulturze» paryskiej i jej twórcach*). Wzmianki o nim znaleźć można w każdej pracy zajmującej się historią i literaturą polskiej emigracji powojennej. W zeszłym roku A.St. Kowalczyk wydał monografię poświęconą życiu J. Giedroycia, stanowiącą co prawda publikację ciekawą, ale mającą charakter typowo popularnonaukowy. Ukazał się także wybór artykułów J. Mieroszewskiego (przygotowany przez R. Habielskiego) oraz antologia tekstów z „Kultury”, opracowana przez G. Pomian.

Pomimo dość bogatej publicystyki oraz wyżej wymienionych książek brakowało dzieła, które dorobkiem środowiska Instytutu Literackiego zajęłoby się wszechstronnie i wyczerpująco (co w zasadzie nie dziwi, biorąc pod uwagę ogrom materiału badawczego). Ponieważ w powszechnym odczuciu zasługi „Kultury” w dziedzinie życia literackiego (Miłosz, Gombrowicz itd.) dominują niejako nad jej wkładem w powojenne dyskusje polityczno-ideowe, ta druga sfera działalności pisma pozostawała na uboczu badań naukowych poświęconych środowisku J. Giedroycia. Także zainteresowanie osobą J. Mieroszewskiego, jako jednego z najważniejszych twórców linii politycznej „Kultury”, było niezbyt wielkie.

W takiej właśnie sytuacji szwedzkie wydawnictwo Almqvist & Wiksell International opublikowało w 1998 r. książkę Janusza Korka (pracownika naukowego Uniwersytetu Sztokholmskiego) pt. *Paradoksy paryskiej «Kultury». Ewolucja myśli politycznej w latach 1947-1980*. Na tle wcześniejszych prac należy określić monografię J. Korka jako fundamentalną książkę dotyczącą pisma J. Giedroycia, nie mającą precedensu w dotychczasowych badaniach nad nim, szczególnie jeśli chodzi o sferę myśli politycznej. Autor zrezygnował ze szczegółowego analizowania koncepcji literackich czy interpretowania rozmaitych utworów poetyckich i prozatorskich, publikowanych w miesięczniku albo wydawanych w ramach „Biblioteki «Kultury»”. Bada ich kontekst polityczny. Wiadomo bowiem, iż dwie podstawowe sfery zainteresowania zespołu pisma tzn. literatura i polityka wzajemnie się inspirowały i przenikały.

J. Korek wyjaśnia we wstępie, że potrzeba napisania tak szczegółowej a jednocześnie obszernej pracy wynikała z braku całościowej analizy treści „Kultury” oraz z chęci dokonania facherowej periodyzacji jej działalności w oparciu głównie o kryteria wypracowywanych na jej łamach koncepcji ideowo-politycznych. Poprzez lekturę prawie 400 (!) numerów miesięcznika J. Giedroycia chciał autor prześledzić zmiany ideologiczne pisma, a jednocześnie postarać się odnaleźć stałe cechy myślenia o polityce oraz strategiczne cele działania.

Swoją pracę J. Korek dzieli na części i rozdziały częściowo wg dokonanej przez siebie periodyzacji historii „Kultury” do 1980 r. Wyróżnia w niej generalnie trzy okresy. Pierwszy z nich (1947-1950) stanowił niejako czas rozruchu pisma; charakteryzuje go intensywne badanie nowych idei kształtujących się po zakończeniu wojny (stąd duże zainteresowanie ówczesnymi ogólnoeuropejskimi dyskusjami politologicznymi) przy jednoczesnej chęci wypracowania własnego, oryginalnego stanowiska. Lata 1950-1975 oznaczają dominację publicystyki politycznej J. Mieroszewskiego, który analizował liczne (często pozornie sprzeczne) opcje i koncepcje polityczne. Ten okres stanowi główny przedmiot zainteresowania autora monografii. Ostatnie pięć lat związane jest już z nową formułą funkcjonowania pisma, opartą na ścisłej współpracy z rodzącą się opozycją demokratyczną oraz tzw. drugim obiegiem.

W toku lektury zaznajamiamy się z bardzo wnikliwą analizą różnorodnych form publicystyki politycznej (główna uwaga poświęcona jest artykułom J. Mieroszewskiego), dyskusji redak-

cyjnych, listów czytelników, niekiedy także utworów literackich. W ten sposób otrzymujemy wyczerpujący opis poszczególnych idei oraz koncepcji politycznych, których w rozpatrywanym okresie na łamach pisma pojawiało się naprawdę sporo. Autor zwraca uwagę na charakterystyczną cechę dla „Kultury”, która od samego początku swego istnienia wszelkich rozwiązań ideologicznych poszukiwała wielokierunkowo, nie bojąc się rozpatrywać projektów pozornie utopijnych czy niepopularnych (w kraju bądź na emigracji). Tak np. w latach 50-tych pismo rozważało projekt współdziałania z USA i państwami zachodnimi, neutralizację (połączoną z federalizacją) Europy Środkowo-Wschodniej, z jednoczesnym stawianiem na opcję prorosyjską czy współdziałanie z siłami komunistycznymi w kraju. J. Korek udowadnia, że owa wielokrotna zmiana taktyki pisma w sferze jego projektów politycznych w perspektywie długofalowej okazywała się posunięciem skutecznym, gdyż najważniejsze cele stawiane sobie przez środowisko J. Giedroycia zostały w znacznym stopniu osiągnięte. Początkowy silny antykomunizm zamieniał się stopniowo w tzw. „politykę na Kraj”, dzięki czemu już w Październiku 1956 roku „Kultura” stała się najpoważniejszym emigracyjnym partnerem dialogu ze zrewoltowanymi środowiskami studentkimi i robotniczymi. Ścisłe przyleganie do rzeczywistości krajowej miało okazać się jedną z najważniejszych wytycznych pisma, co zaowocowało m.in. jego współuczestniczeniem w tworzeniu od poł. lat 70-tych zorganizowanej opozycji politycznej w Polsce. W ten sposób „Kultura” miała większy lub mniejszy wpływ na istotne procesy historyczne w powojennej Polsce (przynajmniej od 1956 r.).

Każda część monografii kończy się syntetycznym podsumowaniem opcji politycznych dominujących w danym okresie na tle ogólnoeuropejskich trendów ideologicznych. Śledzimy w ten sposób polityczną ewolucję „Kultury” – od postugiwania się argumentacją moralistyczno-legalistyczną (będącą syntezą powinności etycznych oraz siły wynikającej ze zobowiązań wielkiej polityki międzynarodowej), poprzez koncepcję ewolucyjnego oddziaływania na zniewolone społeczeństwo czy sam reżim komunistyczny, liczenie na oddolne ruchy rewolucyjne i demokratyzacyjne (czyli oczekiwanie na kolejną „Wiosnę Ludów” w Europie Wschodniej), na współpracy z „Solidarnością” w latach 80-tych kończąc. Szkoda, że nieco zdawkowo potraktowany został okres lat 70-tych, a szczególnie ich drugiej połowy. Zwraca też uwagę interesująca analiza procesu zbliżania się środowisk postrewizjonistycznych, niechętnych myśleniu kategoriami narodowymi, do stanowiska niepodległościowego.

Ostatnią, w zasadzie najciekawszą część swej pracy J. Korek poświęca związkowi myśli politycznej „Kultury” z tradycją przedwojenną. Poprzez analizę dokonań środowisk „Buntu Młodych” i „Polityki” oraz głównych składników ideologii dominujących przed 1939 r. (sanacja, endecja, socjalizm niepodległościowy), stara się on odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób „Kultura” korzystała w poszukiwaniu swych projektów politycznych z tego specyficznego bagażu doświadczeń. W sposobie myślenia środowiska J. Giedroycia autor odnajduje nawiązania m.in. do idei jagiellońskiej (choć zwracało ono uwagę na dobrowolność wstępowania do planowanej federacji narodów wschodnioeuropejskich) oraz „prometeizmu”, stanowiącego projekt roszadzenia Związku Radzieckiego przez wewnętrzne ruchy niepodległościowe (stąd duże zainteresowanie okazywane rosyjskim dysydemtami). Z założeń socjalizmu niepodległościowego pochodził postulat połączenia walki o wolność z koniecznością przeprowadzenia istotnych reform społecznych. W projektach „Kultury” J. Korek dopatruje się nawet pewnych wątków nieobcych myśli narodowej, od której pismo zdecydowanie się odzęgnywało. Chodzi o popieranie aktywizmu obywatelskiego, który miał ożywiać życie gospodarczo-społeczne w zniewolonym państwie. Z kolei w krytyce destrukcyjnej tradycji powstań narodowych oraz mentalności społeczeństwa polskiego odnajduje pewne podobieństwa z myślą konserwatywną.

J. Korek poszukując ideowych korzeni pisma; zastanawia się, czy (i w jaki sposób) pomogły one w wypracowaniu przez jego zespół oryginalnego stanowiska w dziedzinie powojennej myśli politycznej. Uważa, że przez przemienne nawiązywanie do postawy realizmu politycznego oraz wizjonerskich projektów o proveniencji romantycznej „Kultura” wypracowała odrębny

i nowoczesny styl myślenia, oparty na polityce racjonalnej (pragmatycznej) zsynchronizowanej z silnymi wątkami etycznymi.

W rozdziale podsumowującym monografię jej autor wyodrębnia najważniejsze składniki światopoglądu „Kultury”, a więc niepodległość popartą stanowiskiem demokratycznym (ale z silnym odcieniem postawy propaństwowej), solidaryzm społeczny objawiający się współpracą inteligencji i warstwy robotniczej oraz specyficzny rodzaj liberalizmu (tzn. oparcie się na sile państwa wynikającej z jego pozycji międzynarodowej z jednoczesnym naciskiem na rozwijanie indywidualizmu światopoglądowego).

W ostatecznej konkluzji J. Korek stwierdza, że „Kulturze” udało się wykreować specyficzną i bardzo ważną myśl polityczną w okresie powojennej historii Polski. Ponieważ wielu obecnych polityków czy intelektualistów powołuje się na swe duchowe powinowactwo z politycznymi projektami pisma J. Giedroycia, można chyba zaryzykować stwierdzenie, iż dorobek „Kultury” stanowi swoisty ideowy pomost między III RP a przedwojennym państwem polskim.

W świetle przytoczonych uwag, uzasadniona wydaje się ocena, iż monografia J. Korka stanowi najobszerniejsze i najwszechstronniejsze z dotychczasowych opracowanie dotyczące myśli politycznej „Kultury”, analizowanej w kontekście ogólnoeuropejskich sporów ideowych oraz tradycji przedwojennej. Smutny wydaje się fakt, że autor tej znakomitej publikacji ciągle nie może znaleźć dla niej wydawcy krajowego.

MIKOŁAJ TYRCHAN (Poznań)

